

ФОРМУВАННЯ АНТИРЕЛІГІЙНОГО СВІТОГЛЯДУ У НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ РІВНЕНЩИНИ В ДОБУ «ЗАСТОЮ»

У статті досліджено політику владних структур в освітянсько-виховному процесі Рівненщини 1970-х - першої половини 1980-х рр. Розглянуто заходи щодо створення спеціальної інфраструктури для забезпечення світоглядного виховання учнівської молоді. Показано шляхи і методи формування атеїстичного мислення учнів у ході навчально-виховного процесу в школах та в Рівненському педагогічному інституті. Розкрито роль і місце атеїстичного виховання в системі вироблення ідеологічних орієнтирів учнівської молоді, проаналізовано у зв'язку з цим зміст та специфіку світоглядних основ, що формувалися радянською системою освіти в УРСР. Встановлено, що атеїзм насаджувався школярам та студентам шляхом наповнення антирелігійним змістом програм всіх навчальних дисциплін, а особливо – гуманітарних (історії, суспільствознавства, літератури, мови).

Ключові слова: Рівненщина, навчально-виховний процес, світогляд, атеїзація, пропаганда.

В статье исследована политика властных структур в образовательно-воспитательном процессе Ровенской области 1970-х - первой половины 1980-х гг. Рассмотрены меры по созданию специальной инфраструктуры для обеспечения мировоззренческого воспитания учащейся молодежи. Показаны пути и методы формирования атеистического мышления учащихся в ходе учебно-воспитательного процесса в школах и в Ровенском педагогическом институте. Раскрыта роль и место атеистического воспитания в системе выработки идеологических ориентиров учащейся молодежи, проанализированы в связи с этим содержание и специфика мировоззренческих основ, которые формировались советской системой образования в УССР. Установлено, что атеизм насаждался школьникам и студентам путем наполнения антирелигиозным содержанием программ всех учебных дисциплин, а особенно - гуманитарных (истории, обществоведения, литературы, языка).

Ключевые слова: Ровенская область, учебно-воспитательный процесс, мировоззрение, атеизация, пропаганда.

The article is devoted to a problem of the ideological policies of authorities in the educational-training process Rivne 1970s - early 1980s.

Purpose of the article - to reveal the basic forms and methods of forming anti-religious outlook in young generation in the Rivne region in the period of "stagnation."

The study used the general principles of scientific knowledge, consistency, objectivity, historicism, summarizing the data.

Examined the issue has not received wide coverage in the scientific literature. In scientific work is outstanding, highlighting certain aspects of religious life in the region. However, coverage remains relevant policies of local authorities in the state-religious relations in the mid 1970's - early 1980s.

Considered measures to create special infrastructure for ideological education of students. The ways and methods of forming the outlook of students during the educational process in schools and in Rivne Pedagogical Institute. The role and place of atheistic education in the production of ideological orientations of students analyzed in connection with the content and specific philosophical foundations that formed the Soviet system of education in Ukraine. Established that atheism propagated by filling students anti-religious content of programs of academic disciplines, and especially - the humanities (history, civics, literature, language). Thus, in the 70-80-ies. in Rivne educational process was steeped in atheistic ideology. Experienced lecturers, propagandists were active indoctrination of the younger generation in general and professional institutions of Rivne. Students were involved in different forms and methods of atheistic education. Each teacher's work was to make compulsory educational element. Because of the powerful influence of atheistic propaganda shaped a generation of people indifferent to religion and those who treated it negatively.

Keywords: Rivne, educational process, atheism, propaganda

В умовах становлення української держави зростає необхідність розробки сучасної світоглядної основи та відповідних їй систем навчання і виховання молодих людей як майбутніх громадян, духовно розвинених особистостей. Важливість цієї проблеми зумовлюється не вузькополітичними кон'юнктурними міркуваннями, а пошуком таких найбільш раціональних альтернатив суспільного розвитку, які відповідали б інтересам більшості людей нинішнього українського суспільства. Тому виникає потреба в аналізі та переоцінці освітньої політики й досвіду, накопиченого навчально-виховним процесом школи за попередні десятиріччя.

Гуманізація суспільства, утвердження пріоритету загальнолюдських цінностей загострюють інтерес до проблеми духовного світу людини, її світоглядних орієнтацій і переконань. У цьому зв'язку сьогодні особливого значення набуває проблема осмислення змін у суспільній свідомості щодо релігії та атеїзму як елементів духовної культури, їх ролі у формуванні світоглядних орієнтирів підростаючого покоління.

Важливе місце в дослідженнях радянського періоду відводилося атеїзму як основному засобові формування наукового світогляду, бази світоглядної культури особистості. Атеїстична робота та атеїстичне виховання були поставлені в ряд програмових завдань правлячої партії. Це і зумовлювало вихід доволі великої кількості робіт, спрямованих на детальне висвітлення партійної політики щодо релігії, церкви та віруючих, формування атеїстичного світогляду.

В цьому зв'язку слід відмітити праці Арсенкіна А., Бражника І., Галицької А., Гурова Ю., Дулумана Є., Коновалова Б., Курочкіна П., Ленсу М., Лісавцева Е., Угриновича Д.

Досить широко в науковій та науково-популярній літературі висвітлюється теорія і практика атеїстичного виховання в навчальних закладах, що дає можливість проаналізувати один із найважливіших аспектів

формування світоглядних орієнтирів молоді. Проблема атеїстичного виховання були присвячені праці Алексєєва О., Будова А., Будної О., Захарова М., Іванченка А., Ништи Л., Сенчила В., Опалко Н., Сардачука П. та ін., які розкривають процес, форми і методи атеїстичного виховання на уроках та в позакласній роботі, досліджують роль сім'ї та громадськості, індивідуальної роботи з дітьми з сімей віруючих.

У багатогранній роботі по атеїстичному вихованню особлива роль належала школі. «Саме у школі розпадаються релігійні ілюзії, навіювані «братами» і «сестрами». Тут остаточно утверджуються у тезі, що біблія не свята книга, не «богонатхненне слово». Що у ній у фантастичній формі відображені соціальні умови життя стародавніх людей, їх культ і вірування, ідеологічна боротьба і художня творчість, норми моралі, релігійно-філософські та етичні принципи. Всі зусилля спрямовуються на те, щоб після одержання атестата про середню освіту, після закінчення вузу молодь присвятила своє життя науці» [11, с. 3].

Партійно-державна політика формування світогляду учнівської молоді в конкретно історичних умовах свого функціонування мала потрійну спрямованість: по-перше, на формування бажаних для КПРС світоглядних орієнтирів підростаючого покоління, по-друге, на постійний ідеологічний вишкіл учителів як провідників світоглядних настанов партії, по-третє, на батьків, - з метою запобігти можливому релігійному впливу з їх боку на своїх дітей.

Школа залишалась одним із визначальних факторів у системі становлення атеїстичних поглядів молоді і реалізації програмних вимог компартії щодо подолання релігії. Це зумовлювало інтенсифікацію використання навчально-виховного процесу як засобу атеїстичного виховання учнів, появу нових форм і методів атеїстичної роботи в школі.

Внаслідок реалізації цілої низки заходів партійних і державних органів у системі освіти була створена спеціальна інфраструктура, яка включала в себе атеїстично зорієнтований навчальний процес, систему підготовки кадрів вчителів-атеїстів, організаційно-політичне зміцнення мережі шкільних партійних, комсомольських та піонерських організацій. Це робилося поетапно після рішень XXIV, XXV та XXVI з'їздів КПРС, пленумів та постанов щодо ідеологічної та атеїстичної роботи.

Характерна для періоду 1970-х–першої половини 1980-х рр. установка світоглядної політики на посилення взаємодії зусиль школи, сім'ї та громадськості залишалась на рівні формальної вимоги, позаяк намагалась об'єднати зусилля цих важливих суспільних інститутів в межах завдань атеїстичного виховання, без урахування природи їх сутнісних основ. Це призводило до появи великої кількості нових форм впливу та організаційних заходів, які так і не змогли пробудити громадську ініціативу, а лише посилювали ідеологічний контроль над нею.

До ведення атеїстичної пропаганди широко залучалися шкільні заклади освіти. Оскільки, згідно з Конституцією СРСР, школа була відокремлена від церкви, батьки-віруючі не мали права брати своїх дітей-школярів на богослужіння. Контроль за виконанням цієї вимоги покладался на місцеві партійні осередки, які призначали вчителів чергувати біля храмів у дні великих релігійних свят. Особлива увага приділялася атеїстичній роботі у навчальних закладах, організації дозвілля молоді у позаурочний час. Релігійні традиції, які передавались із покоління в покоління, викоринювалися агітацією, залученням учнівської молоді до проведення заходів атеїстичного характеру. Крім того, вчителі зобов'язані були періодично читати лекції на антирелігійну тематику перед робітниками та колгоспниками, переконуючи батьків учнів у неспроможності релігійних вірувань. Все робилося для того, щоб не допускати відтворення релігії в нових поколіннях, добитися повної перемоги над нею.

Залучення віруючих, особливо молодих, до активної виробничо-трудова суспільно-політичної діяльності, підвищення їх культурного і загальноосвітнього рівня, поліпшення умов життя мало б пробуджувати у них почуття відповідальності за справи колективу, громадянського обов'язку, сприяючи витісненню з їх свідомості релігійних ідей і настроїв [1, с. 2].

Школа зі своїми школярськими концертами, піонерськими вогниками, заняттями в гуртках, шкільними стіннінками формувала світогляд учнів. Активно пропагували атеїзм у СШ №13, 9 18 м. Ровно, Корецької СШ №1, Млинівської СШ №1, Дубнівських СШ №1,3,7, СШ № 1 м. Здолбунова, Хорівської СШ Острозького району та багато інших. Тут працювали над тим, щоб кожен урок сприяв формуванню діалектико-матеріалістичного світогляду та ідейних переконань. Відзначалося, що низький рівень науково-атеїстичної роботи в школах Володимирецького, Сарненського, Ровенського, Рокитнівського районів [12, с. 5].

Логічним продовженням навчальної діяльності школярів була позакласна і позашкільна виховна робота, яка здійснювалась через комсомольську і піонерську організації. Педколективи приділяли значну увагу вихованню учнів на революційних, бойових і трудових традиціях старшого покоління.

В Сарненському районі застосовувались нові форми ідеологічної роботи. Зокрема, діалоги віруючих з атеїстами з важливих проблем сьогодення, наприклад, проблем збереження миру, ставлення громадян до їх обов'язків перед суспільством тощо. На черговому засіданні районної школи лекторів-атеїстів вперше була запроваджена ще одна нетрадиційна форма. З позицій православної церкви присутнім було викладено роль церкви в історії народів. З цією метою використано матеріали з «Журнала Московской патриархии», «Православного вісника» та інших видань [10, с. 2].

У газеті «Червоний прапор» від 18 травня 1980 р., повідомлялося, що у Ровно відбулася обласна науково-практична конференція на тему: «Шляхи підвищення ефективності атеїстичної роботи серед учнівської молоді в світлі рішень XXV з'їзду КПРС і постанови ЦК КПРС «Про подальше поліпшення ідеологічної, політико-виховної роботи», яку провели обласний відділ народної освіти, обласний інститут удосконалення вчителів, педінститут, обласне освітнє педагогічне товариство. З доповіддю виступив завідуючий обласним відділом народної освіти І.П.Третяк, який наголосив, що підвищення рівня виховної роботи шкіл залежить насамперед від

якості викладання основ наук, його ідеологічної спрямованості, знань і досвіду кожного вчителя. Робота по формуванню діалектико-матеріалістичного світогляду не повинна обмежуватися наведенням окремих прикладів та фактів. Проблема зв'язку навчання з життям, з досвідом, із знаннями психології учнів є центральною в здійсненні комплексного підходу до виховання [6, с. 2].

Велике значення ідеологи-атеїсти приділяли поліпшенню якості атеїстичної пропаганди, піднесенню ідейно-теоретичного рівня лекцій, їх наступальності та дієвості [2, с. 3]. Для цього проводилась спеціалізація лекторів на певній тематиці. Вчителі біології, хімії, астрономії, фізики повинні були готувати лекції з своєї галузі знань. Більшість лекцій бажано було супроводжувати показом хімічних дослідів, демонстрацією діалозитивів, кінофільмів, плакатів, використанням репродукції картин, атеїстичних віршів тощо.

Зокрема, у 1976 р. на районному семінарі цієї категорії ідеологічного активу у Володимирці відбулась ділова гра. Її учасникам пропонувалися для розв'язання конкретні проблемні ситуації, які виникають у процесі атеїстичного виховання трудящих та контролю за дотриманням радянського законодавства про релігійні культу. Ділову гру проводили референт обласної організації товариства «Знання» Р. В. В'юн і заступник уповноваженого Ради в справах релігій при Раді Міністрів УРСР по Ровенській області М. В. Мельник [10, с. 2].

Особливого значення в Ровенській області приділяли навчанню лекторів, які виступають з атеїстичної тематики. В обласній постійно діючій школі лекторської майстерності навчалося 250 лекторів-атеїстів. У районних школах читалися лекції з питань введення атеїзму. У деяких районах, зокрема у Ровенському, заняття у цих школах відбувалися двічі на рік.

При цьому правління обласної, районних і сільських організацій товариства «Знання» велику увагу приділяли питанням підвищення кваліфікації і спеціалізації лекторських кадрів у обласній та районних постійно діючих школах, в університетах і на факультетах атеїстичних знань, які діяли на ряді підприємств і навчальних закладів області, зокрема на Ровенському льонокомбінаті, заводі газорозрядних приладів, заводі тракторних запчастин, інституті ім. Д. З. Мануїльського.

Формування атеїстичних переконань з допомогою лекційної роботи перебувало в центрі уваги багатьох організацій товариства «Знання». Вони виховували численну армію пристрасних лекторів, які вважали своїм благородним обов'язком боротись проти релігійної облуди. Обласна організація товариства «Знання», її науково-методична рада, секції і групи районних та первинних організацій немало зробили для підвищення майстерності лекторів-атеїстів, для піднесення рівня антирелігійної пропаганди серед населення.

У кожному селі і місті висококваліфіковані працівники часто виступали перед трудящими на атеїстичні теми і користувалися серед них авторитетом. Передбачалося, що досвід хороших лекторів – це школа успішної боротьби з релігійними пережитками, вмілого спростування антинаукових поглядів на світ [8, с. 3].

Теоретична підготовка лекторів включала в себе вивчення теоретичних праць В. І. Леніна, партійні документи про ставлення до релігії, знайомство з науковою літературою, яка допомагає глибше оволодіти скарбницею атеїзму. В. І. Ленін нагадував, що ведучи загальну пропагандистську роботу серед мас, не можна забувати про її атеїстичне спрямування. Тобто, виступаючи на економічну, медичну, технічну тему, лектор повинен вміло перекинути «місток» до якогось атеїстичного питання і розкрити його за допомогою того фактичного матеріалу, на якому ґрунтується його лекція. Дуже важливим було те, щоб атеїстичні виступи з будь-якого питання базувалися на марксистсько-ленінському вченні, завжди пам'ятали заповіді Ілліча щодо ведення антирелігійної пропаганди. «Великий Ленін» був глибоко переконаним, послідовним і непримиренним атеїстом. Боротьбу з релігійною ідеологією, розвінчування релігії як антинаукового світогляду він вважав програмною вимогою Комуністичної партії. Тому потрібно, щоб кожне слово, яке йде до віруючих було пронизане ленінськими ідеями, хвилювало розум і серця людей [13, с. 6].

Вагоме значення атеїсти приділяли вихованню дітей дошкільного віку. Для цього у колгоспах створювали постійно діючі дошкільні заклади, укомплектовані досвідченими кадрами – педагогами. Все це робилося для того, щоб не покладати відповідальності за виховання дошкільнят на бабусь, які, як правило не відвідують лекцій, кіно, тобто залишаються поза увагою лекторів [9, с. 4].

Зміст і напрямки виховної роботи з студентською молоддю визначались перспективним планом ідейно-політичного виховання, розробленим в Ровенському педінституті ім. Д. З. Мануїльського на весь час навчання студентів у вузі, планом заходів по підготовці до 100-річчя з дня народження В. І. Леніна та заходами, розробленими ректоратом та парткомом інституту на виконання постанови Політбюро ЦК КПУ від 8 серпня 1968 р. «Про завдання по дальшому поліпшенню ідейно-виховної роботи зі студентами вузів республіки». В цих планах передбачена широка і різнобічна участь членів кафедр у проведенні ідейно-виховної роботи серед студентської молоді.

Всі студенти інституту були охоплені громадсько-корисною роботою. Працювали клуб бойової слави «Сильні духом», клуб «Меридіан», турклуб «Пошук», товариство молоді «Педагог дослідник», «Лектор-атеїст», університет лекторської майстерності, літературно-творчий гурток.

В Ровенському педагогічному інституті при кафедрі педагогіки та психології і обласному відділенні товариства «Знання» працював університет лекторської майстерності з педагогічних знань та школа молодого лектора-атеїста.

Школа молодого атеїста діяла з 1964 р. Вона була створена з ініціативи кафедри марксизму-ленінізму і працювала за розробленим нею планом. В цій школі навчалися студенти II – III курсів усіх факультетів. За 1969–1970 рр. підготовлено понад 200 лекторів-атеїстів, які пропагували атеїстичні і наукові знання в районах області [7, с. 231]. Теоретичні заняття проводилися 2 рази на місяць. Для їх проведення яких крім викладачів кафедри запрошувалися кращі фахівці області, м. Києва та інших міст.

Кафедра наукового атеїзму, етики і естетики надавала допомогу партійним організаціям м. Рівно і області в організації атеїстичного виховання в трудових колективах. З 1972 р. при кафедрі діяла ШМЛ (школа молодого лектора). В лекторії читали лекції викладачі всіх кафедр. Студенти проходили практику читання лекцій, вчилися писати реферати, тексти лекцій, рецензії на лекції. Випускники ШМЛ ставали потім лекторами товариства «Знання». Випускники інституту, що навчалися в університеті лекторської майстерності, відразу включалися в роботу місцевих первинних організацій «Знання» і проводили відповідну пропагандистську роботу в мікрорайоні своєї школи [3, арк. 18].

При школі діяла агіткультбригада, яка після атеїстичних заходів давала концерти тематичної спрямованості. Проводилися зустрічі з колишніми служителями культів, організовувалися фестивалі художніх і документальних атеїстичних фільмів для студентів інституту.

Всього за період існування школи прочитано більше 500 лекцій і бесід. В 1969–1970 навчальному році було прочитано тільки членами школи майже 120 лекцій. За досягнення у проведенні антирелігійної роботи школу преміював обласний комітет ЛКСМУ поїздкою в Ленінград, кращі лектори були нагороджені почесними грамотами обласного товариства «Знання» і обласна конференція ЛКСМУ.

З метою підготовки студентів до роботи в школі з питань науково-атеїстичного виховання учнів кафедрою педагогіки та психології на III курсах філологічного факультету був організований спецкурс «Методика науково-атеїстичного виховання учнів у школі» (14 год.).

Вся робота вузу велась у світлі рішень XXIII з'їзду КПРС, Постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про заходи по поліпшенню підготовки і вдосконаленню керівництва вищою і середньою спеціальною освітою в країні» і Постанови ЦК КПУ «Про підготовку і виховання учительських кадрів у республіці», Постанови грудневого (1969 р.) Пленуму ЦК КПРС.

Кафедра наукового атеїзму включала три предмети: науковий атеїзм, основи марксистсько-ленінської етики та мерксистсько-ленінську естетику. На кафедрі працювало 5 викладачів. На 1981 р. на кафедрі наукового атеїзму, етики й естетики 60 % викладачів мали вчені ступені і звання: 1 – доктор філософських наук, професор; 2 – кандидати наук; 1 – старший викладач; 1 – асистент.

Форми роботи кафедри:

- проведення виховної роботи в студентських гуртках.
- Відкриті лекції з наукового атеїзму.
- Реформування загальноосвітніх та професійних шкіл.
- Огляд і обговорення літератури з наукового атеїзму, етики та естетики за останній час.
- Досвід використання контрпропагандистського матеріалу на лекціях, семінарах у позанавчальний час з наукового атеїзму.
- Проведення «Дня кафедри» з виїздом всіх членів кафедри на 1 з підприємств, з метою виступів на науково-атеїстичні, естетичні і етичні теми.
- Взаємовідвідування членів кафедри.
- Здійснення міжпредметних зв'язків в процесі читання лекцій і семінарських з основ наукового атеїзму, етики та естетики.
- Зв'язки кафедри з роботою шкіл, ПТУ і обласним інститутом удосконалення вчителів [4, арк. 24].

1981 р. кафедра організувала загальноінститутську науково-практичну конференцію: «XXVI съезд КПСС и XXVI съезд Компартии Украины об идеологической работе и задачах формирования научного, атеистического мировоззрения советской молодежи» та науково-практичну конференцію з участю викладачів вузів і технікумів м. Рівно і працівників Міськкому партії на тему: «Совершенствование форм и методов подготовки молодых специалистов по проведению атеистической работы в трудовых коллективах».

У вузі діяло три студентські наукові гуртки з наукового атеїзму. Були розроблені анкети і соціологічні дослідження для виявлення духовного світу студентів, їх ставлення до релігії і атеїстичної пропаганди. Існував відділ «Лектори-атеїсти» на факультеті суспільних професій, який практикував виступи серед працівників льонокомбінату, в ПТУ № 1 і Рівненському районі: «Релігійне сектантство, його суть», «Актуальні проблеми релігії і атеїзму в сучасній ідеологічній боротьбі», «Марксизм о происхождении религии», «Религия как социальное явление», «Світоглядні основи атеїзму»

З метою розвитку навичок політичної самоосвіти молоді і підвищення теоретичного рівня і методичної майстерності пропагандистів в 1981–1983 рр. був проведений II всесоюзний конкурс рефератів пропагандистів і слухачів шкіл комсомольської політичної освіти.

У 1981 р. було проведено науково-практичну конференцію «Удосконалення форм і методів підготовки молодих спеціалістів з проведення атеїстичної роботи в трудових колективах» за участю викладачів вузів і технікумів м. Рівне, і працівників міськкому партії: 3 нагоди 100-річчя Д. З. Мануїльського було проведено загальновузівську конференцію, на якій було зачитано 12 студентських доповідей [4, арк. 28].

13 грудня 1982 р. члени кафедри виступали в ПТУ № 1 і Рівненському районі на теми «Актуальні проблеми атеїстичного виховання трудящих в світлі вимог XVI з'їзду КПРС», «Сутність релігійного сектанства і його критика», «Рішення XVI з'їзду КПРС і завдання атеїстичного виховання проти побутових забобонів».

Діяли спецкурси: «Методика атеїстичного виховання учнів шкіл», (12 год.) «Педагогічна етика» (12 год.), «Методика естетичного виховання школярів» (11 год.). При вивченні предметів обов'язковим було конспектування першоджерел, партійних документів, кіноджерел, відвідування музеїв наукового атеїзму, культпоходи в театр, екскурсії на підприємства, зустрічі з письменниками, акторами, обговорення матеріалів з газет та журналів «Правда», «Комсомольська правда» та ін.

Якісна успішність студентів з предметів, що викладалися кафедрою наукового атеїзму за 1983 р. становила 89%, а з естетики – 100 %. Усі викладачі займалися науковою роботою. Так, Павлюк В. В. працював над проблемою «Духовний світ сучасного віруючого», брав участь в міжвузівській комісії СРСР з розробки програми курсу «Основи наукового атеїзму». Гнатюк Л. В. вивчав проблему «Марксизм і релігія про людину», був головою секції наукового атеїзму в інституті удосконалення вчителів. Кафедра спільними зусиллями працювала над науковою розробкою принципів та критеріїв ефективного комуністичного виховання студентів [4, арк. 20].

Для вчителів м. Рівне кафедрою було розроблено та розмножено методичні поради: «Психолого-педагогічні проблеми атеїстичного виховання учнів». В стінах вузу була розроблена «Памятка студенту-практиканту РДПШ з естетичного виховання учнів в процесі суспільно-політичної, навчально-виховної та літньої педагогічної практики в загальноосвітніх та професійних школах

В СШ № 1 було створено учнівський атеїстичний клуб «Прометей», розроблено положення про клуб і план роботи клубу. В Колоденській СШ Рівненського району з педколективом було проведено засідання «За круглим столом», де обговорювалися питання атеїстичної та естетичного виховання учнів, вечір запитань і відповідей на атеїстичні теми. На філологічному та педагогічному факультетах проведено конференцію «Моральне обличчя радянського вчителя».

Отже, педагогічний інститут з 1970 р. до 1998 р. – часу його реорганізації, був єдиним вищим державним навчальним закладом Рівненщини, який готував кваліфіковані вчительські кадри для загальноосвітніх шкіл. Державна освітня політика базувалася на засадах суспільно-політичних реалій. Навчальному осередку довелося функціонувати у складний період радянського тоталітаризму, де навчально-виховний процес піддавався ідеологічному пресингу. Професорсько-викладацький корпус забезпечив фахову підготовку педагогічних працівників для регіону та кваліфікованих лекторів-пропагандистів атеїстичного світогляду.

Таким чином, у 70–80-і рр. на Рівненщині освітній процес був просякнутий атеїстичною ідеологією. Досвідчені лектори-пропагандисти вели активну ідеологічну обробку підростаючого покоління в загальноосвітніх та професійних закладах Рівненщини. Учні було охоплено різними формами та методами атеїстичного виховання. Кожен вчитель у своїй роботі повинен був вносити обов'язковий виховний елемент. Внаслідок потужного впливу атеїстичної пропаганди формувалося покоління людей, байдужих до релігії і таких, що ставились до неї негативно.

Джерела та література

1. Атеїстичне виховання // Червоний прапор. – 1984. – С. 2
2. Басараба В. Актуальні проблеми атеїстичної роботи / В. Басараба // Зміна (Рівне). – 1982. – 29 травня. – С. 3
3. Державний Архів Рівненської області. – Ф. Р-479. – Оп. 8. – Спр. 1772. «Протокол засідання кафедр». – 38 арк.
4. ДАРО. – Ф. Р-479. – Оп. 8. – Спр. 1774. «Успеваемость студенческой кафедры за летнюю сессию 1981–1982 у. г.». – 54 арк.
5. ДАРО. – Ф. Р-479. – Оп. 8. – Спр. 2006. «Отчет о работе кафедры за 1983–1984 у. г.». – 24 арк.
6. Дем'янчук Г. Юним – атеїстичну переконаність / Г. Дем'янчук // Червоний прапор. – 1980. – 18 травня. – С. 2
7. Добровичська В. А., Шеретюк В. М. Діяльність педагогічного інституту (1979 – 1998 рр.) / В. Добровичська, В. Шеретюк // Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку / Гол. ред. Р. М. Постолюк. – К.: Знання України, 2010. – 385 с.
8. Панасенко В. Атеїстичне виховання / В. Панасенко // Червоний прапор. – 1970. – 16 червня. – С. 3
9. Перетятко С. Від знань – до переконань / С. Перетятко // Червоний прапор. – 1976. – 28 листопада. – С. 4
10. Русин П. Якщо відійти від трафарету / П. Русин // Червоний прапор. – 1982. – 16 січня. – С. 2
11. Сидорук В. Світячи іншим... / В. Сидорук // Червоний прапор. – 1981. – 28 листопада. – С. 3
12. Тютюн З. Дохідливо – значить дієво / З. Тютюн // Червоний прапор. – 1976. – 11 жовтня. – С. 5
13. Яготинцев Г. З добрим словом / Г. Яготинцев // Червоний прапор. – 1970. – 10 червня. – С. 6

УДК 331.105.2-057.15(477.82)(091)

Світлана Мартинчук

СОЦІАЛЬНІ ВЗАЄМИНИ ПІДПРИЄМЦІВ ТА РОБІТНИКІВ ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ

Дослідження присвячене аналізу соціальних взаємин підприємців та робітників у Волинській губернії.

Доведено, що промисловий переворот спричинив еволюцію у волинському соціумі. В умовах формування ринкової економіки міжстанові обмеження зникали і населення поступово розподілялося на нові соціальні верстви – підприємців і робітників. Формується чисельна група підприємців, переважно із середовища родовитого дворянства, поміщиків, купців, селянства, інженерів, юристів учителів та лікарів. Саме цей клас підприємців, позбавлений традицій і станових пережитків, схильний до новаторства, був носієм соціального прогресу. Кількісно зростав робітничий клас, який формувався переважно за рахунок українських селян і ремісників. Умови життя і праці робітників не можна назвати задовільними. Таке становище провокувало численні соціальні конфлікти, однак вони мали переважно локальний характер.

З'ясовано, що взаємини між робітниками та підприємцями склалися по-різному: від конфронтації до мирного співіснування. Визначальними факторами такої ситуації були економічна кон'юнктура, існуючі традиції сільського та міського життя, а також відсутність альтернативних джерел заробітків для більшої частини робітників.

Ключові слова: підприємці, робітники, соціальні взаємини, Волинська губернія.